

BERTUS BOIVIN, ROEL LENSEN EN
MEES TE VELDE (RED.)

HET KERSPEL VAN DER

YWEHORST

Rond de kerk van IJhorst en
De Wijk aan de Reest

NOORDBOEK – VAN GORCUM

Inhoud

VOORWOORD 7

INLEIDING 10

Theo Spek

1 *Een eilandenrijk langs de Reest* 14

HET MIDDELEEUWSE LANDSCHAP VAN IJHORST EN DE WIJK

Roel Lensen

2 *Vaste voet aan de grond in het Reestdal* 30

DE OUDSTE BEWONING EN DE KOMST VAN DE DRENTSE ADEL IN HET REESTDAL

Roel Lensen

3 *Een kerk voor 'den luden van Restina'* 44

DE DRENTSE OPSTAND EN DE STICHTING VAN DE KERK IN IJHORST

Roel Lensen

4 *Een nieuwe heer op de Havixhorst* 54

NIEUWE INZICHTEN IN DE OORSPRONKELIJKE EIGENAREN VAN DE HAVIXHORST

Roel Lensen

5 *De eerste eeuwen van het kerspel van der Ywehorst* 60

DE LATE MIDDELEEUWEN IN IJHORST EN DE WIJK

Ijsbrand Boonstra en Theo Spek

6 *Het middeleeuwse kloosterlandschap van Dikninge* 74

INRICHTING KLOOSTERTERREIN DIKNINGE EN GRONDBEZIT KLOOSTER IN HET REESTDAL

Klaas Tippe

7 *Reformaties in het Reestdal* 88

VERANDERINGEN IN KERK EN BESTUUR IN IJHORST EN DE WIJK IN DE ZESTIENDE EEUW

Klaas Tippe

8 *De gansche gemeente hervormd* 104

DE KERKGEMEENTE VAN IJHORST EN DE WIJK IN DE ZEVENTIENDE EEUW

Frits Schmidt

9 *Turbulente tijden in het Reestdal* 118

DE PATRIOTTENBEWEGING IN IJHORST EN DE WIJK

- 10 Roelof Gortemaker
Een middeleeuwse kerk langs de oever van de Reest 132
ACHT EEUWEN BOUWGESCHIEDENIS VAN DE KERK IN IJHORST
- 11 Roelof Gortemaker
Monumenten rond kerk en kerkhof 152
HET KERKELIJK ERF EN BIJZONDERE GRAVEN BIJ DE KERK
- 12 Roelof Gortemaker
Kerkgang over de Reest 166
DE KERKBRUG EN DE KERKENPADEN NAAR IJHORST
- 13 Michiel Gerding
Goed boeren langs de Reest in De Wijk 174
ONTWIKKELINGEN IN HET BOERENBEDRIJF ROND DE WIJK IN DE ACHTTIENDE EN
NEGENTIENDE EEUW
- 14 Goos Lier
De Reestboeren van IJhorst 186
DE SOCIAAL-ECONOMISCHE ONTWIKKELING VAN IJHORST IN DE NEGENTIENDE EN
TWINTIGSTE EEUW
- 15 Klaas Tippe
Verschuivende grenzen en betekenisvolle verhalen 202
DE OVERLANKHORST EN DE LEIJEN TUSSEN IJHORST EN STAPHORST
- 16 Wim Coster
Kringen rond de kerk van IJhorst en De Wijk 212
KERKELIJK LEVEN AAN TWEE ZIJDEN VAN DE REEST IN DE NEGENTIENDE EN TWINTIGSTE EEUW
- 17 Wim Coster
Zorg voor minderbedeelden in IJhorst en De Wijk 238
TWEË DIACONIEËN AAN BEIDE ZIJDEN VAN DE REEST
- 18 Helène de Muij-Fleurke
Een familie verweven met de kerk van IJhorst en De Wijk 254
KRONIEK VAN DE FAMILIE DE VOS VAN STEENWIJK OP DE HAVIXHORST, DICKNINGE EN VOORWIJK
- GEDICHTEN RIA WESTERHUIS 28, 42, 52, 72, 102, 150, 210, 236, 252
- KURZFASSUNG / SUMMARY HET KERSPEL VAN DER YWEHORST 281
- DE AUTEURS EN REDACTIELEDEN VAN DIT BOEK 282
- NOTEN 284 / BEELDVERANTWOORDING 302

Voorwoord

Het grote verhaal van het verleden laat zich niet zomaar omarmen. Daartoe behoren gedegen kennis en een bekwame pen. En zeker ook een wijde blik over beide oevers van de Reest. Daar waar de dorpsgemeenschappen van IJhorst en De Wijk van oudsher hun kerkelijk en sociaal leven zijn blijven delen en onderhouden.

Het verhaal dat erover gaat, bestaat uit zorgvuldig gekozen capita die ieder voor zich bijzondere aandacht behoeven om een geheel te kunnen vormen. Zoals geboekstaafd staat in de hoofdstukken die hieronder volgen, geschreven door auteurs die het beste uit hun vakgebied hebben bijgedragen.

Om hun werk naar de drukpers en de uitgever te brengen is Ecclesia IJhorst gesticht. Tal van vrienden en belangstellenden hebben daar een werkzaam onderkomen gevonden voor hun belangeloze steun en inspanning die omvangrijk en onmisbaar is geweest om ten slotte samen met de schrijvers het beoogde doel te bereiken.

Kostbare bijstand heeft de stichting ook ontvangen van fondsen en ondernemers, van de gemeenten De Wolden en Staphorst en van de ridderlijke orden die hun steun financieel hebben verzilverd.

De grote dank van het bestuur weerklinkt zodoende luid over de dreven van de Olde Landschap, op de grens van twee provinciën die samen eeuwenlang tot het Oversticht van het bisdom in Utrecht behoorden.

Op dit land rust nog steeds een waardevolle nalatenschap die volop en levendig aanwezig is. Deze wordt vastgehouden in de strofen van Gerard Nijenhuis, een Drents dichter die met warmte mijmert over hen 'die vóór mij hier zijn geweest: De huizen en de mensen. Dicninge en de Reest'.

G.W. de Vos van Steenwijk
voorzitter Stichting Ecclesia IJhorst

PREDIKANTEN OORSTEE WERK

BRONNEN	101	1000
ALDEN	102	1001
ERVEN	103	1002
ERVEN	104	1003
ERVEN	105	1004
ERVEN	106	1005
ERVEN	107	1006
ERVEN	108	1007
ERVEN	109	1008
ERVEN	110	1009
ERVEN	111	1010
ERVEN	112	1011
ERVEN	113	1012
ERVEN	114	1013
ERVEN	115	1014
ERVEN	116	1015
ERVEN	117	1016
ERVEN	118	1017
ERVEN	119	1018
ERVEN	120	1019
ERVEN	121	1020
ERVEN	122	1021
ERVEN	123	1022
ERVEN	124	1023
ERVEN	125	1024
ERVEN	126	1025
ERVEN	127	1026
ERVEN	128	1027
ERVEN	129	1028
ERVEN	130	1029
ERVEN	131	1030
ERVEN	132	1031
ERVEN	133	1032
ERVEN	134	1033
ERVEN	135	1034
ERVEN	136	1035
ERVEN	137	1036
ERVEN	138	1037
ERVEN	139	1038
ERVEN	140	1039
ERVEN	141	1040
ERVEN	142	1041
ERVEN	143	1042
ERVEN	144	1043
ERVEN	145	1044
ERVEN	146	1045
ERVEN	147	1046
ERVEN	148	1047
ERVEN	149	1048
ERVEN	150	1049
ERVEN	151	1050
ERVEN	152	1051
ERVEN	153	1052
ERVEN	154	1053
ERVEN	155	1054
ERVEN	156	1055
ERVEN	157	1056
ERVEN	158	1057
ERVEN	159	1058
ERVEN	160	1059
ERVEN	161	1060
ERVEN	162	1061
ERVEN	163	1062
ERVEN	164	1063
ERVEN	165	1064
ERVEN	166	1065
ERVEN	167	1066
ERVEN	168	1067
ERVEN	169	1068
ERVEN	170	1069
ERVEN	171	1070
ERVEN	172	1071
ERVEN	173	1072
ERVEN	174	1073
ERVEN	175	1074
ERVEN	176	1075
ERVEN	177	1076
ERVEN	178	1077
ERVEN	179	1078
ERVEN	180	1079
ERVEN	181	1080
ERVEN	182	1081
ERVEN	183	1082
ERVEN	184	1083
ERVEN	185	1084
ERVEN	186	1085
ERVEN	187	1086
ERVEN	188	1087
ERVEN	189	1088
ERVEN	190	1089
ERVEN	191	1090
ERVEN	192	1091
ERVEN	193	1092
ERVEN	194	1093
ERVEN	195	1094
ERVEN	196	1095
ERVEN	197	1096
ERVEN	198	1097
ERVEN	199	1098
ERVEN	200	1099
ERVEN	201	1100
ERVEN	202	1101
ERVEN	203	1102
ERVEN	204	1103
ERVEN	205	1104
ERVEN	206	1105
ERVEN	207	1106
ERVEN	208	1107
ERVEN	209	1108
ERVEN	210	1109
ERVEN	211	1110
ERVEN	212	1111
ERVEN	213	1112
ERVEN	214	1113
ERVEN	215	1114
ERVEN	216	1115
ERVEN	217	1116
ERVEN	218	1117
ERVEN	219	1118
ERVEN	220	1119
ERVEN	221	1120
ERVEN	222	1121
ERVEN	223	1122
ERVEN	224	1123
ERVEN	225	1124
ERVEN	226	1125
ERVEN	227	1126
ERVEN	228	1127
ERVEN	229	1128
ERVEN	230	1129
ERVEN	231	1130
ERVEN	232	1131
ERVEN	233	1132
ERVEN	234	1133
ERVEN	235	1134
ERVEN	236	1135
ERVEN	237	1136
ERVEN	238	1137
ERVEN	239	1138
ERVEN	240	1139
ERVEN	241	1140
ERVEN	242	1141
ERVEN	243	1142
ERVEN	244	1143
ERVEN	245	1144
ERVEN	246	1145
ERVEN	247	1146
ERVEN	248	1147
ERVEN	249	1148
ERVEN	250	1149
ERVEN	251	1150
ERVEN	252	1151
ERVEN	253	1152
ERVEN	254	1153
ERVEN	255	1154
ERVEN	256	1155
ERVEN	257	1156
ERVEN	258	1157
ERVEN	259	1158
ERVEN	260	1159
ERVEN	261	1160
ERVEN	262	1161
ERVEN	263	1162
ERVEN	264	1163
ERVEN	265	1164
ERVEN	266	1165
ERVEN	267	1166
ERVEN	268	1167
ERVEN	269	1168
ERVEN	270	1169
ERVEN	271	1170
ERVEN	272	1171
ERVEN	273	1172
ERVEN	274	1173
ERVEN	275	1174
ERVEN	276	1175
ERVEN	277	1176
ERVEN	278	1177
ERVEN	279	1178
ERVEN	280	1179
ERVEN	281	1180
ERVEN	282	1181
ERVEN	283	1182
ERVEN	284	1183
ERVEN	285	1184
ERVEN	286	1185
ERVEN	287	1186
ERVEN	288	1187
ERVEN	289	1188
ERVEN	290	1189
ERVEN	291	1190
ERVEN	292	1191
ERVEN	293	1192
ERVEN	294	1193
ERVEN	295	1194
ERVEN	296	1195
ERVEN	297	1196
ERVEN	298	1197
ERVEN	299	1198
ERVEN	300	1199
ERVEN	301	1200
ERVEN	302	1201
ERVEN	303	1202
ERVEN	304	1203
ERVEN	305	1204
ERVEN	306	1205
ERVEN	307	1206
ERVEN	308	1207
ERVEN	309	1208
ERVEN	310	1209
ERVEN	311	1210
ERVEN	312	1211
ERVEN	313	1212
ERVEN	314	1213
ERVEN	315	1214
ERVEN	316	1215
ERVEN	317	1216
ERVEN	318	1217
ERVEN	319	1218
ERVEN	320	1219
ERVEN	321	1220
ERVEN	322	1221
ERVEN	323	1222
ERVEN	324	1223
ERVEN	325	1224
ERVEN	326	1225
ERVEN	327	1226
ERVEN	328	1227
ERVEN	329	1228
ERVEN	330	1229
ERVEN	331	1230
ERVEN	332	1231
ERVEN	333	1232
ERVEN	334	1233
ERVEN	335	1234
ERVEN	336	1235
ERVEN	337	1236
ERVEN	338	1237
ERVEN	339	1238
ERVEN	340	1239
ERVEN	341	1240
ERVEN	342	1241
ERVEN	343	1242
ERVEN	344	1243
ERVEN	345	1244
ERVEN	346	1245
ERVEN	347	1246
ERVEN	348	1247
ERVEN	349	1248
ERVEN	350	1249
ERVEN	351	1250
ERVEN	352	1251
ERVEN	353	1252
ERVEN	354	1253
ERVEN	355	1254
ERVEN	356	1255
ERVEN	357	1256
ERVEN	358	1257
ERVEN	359	1258
ERVEN	360	1259
ERVEN	361	1260
ERVEN	362	1261
ERVEN	363	1262
ERVEN	364	1263
ERVEN	365	1264
ERVEN	366	1265
ERVEN	367	1266
ERVEN	368	1267
ERVEN	369	1268
ERVEN	370	1269
ERVEN	371	1270
ERVEN	372	1271
ERVEN	373	1272
ERVEN	374	1273
ERVEN	375	1274
ERVEN	376	1275
ERVEN	377	1276
ERVEN	378	1277
ERVEN	379	1278
ERVEN	380	1279
ERVEN	381	1280
ERVEN	382	1281
ERVEN	383	1282
ERVEN	384	1283
ERVEN	385	1284
ERVEN	386	1285
ERVEN	387	1286
ERVEN	388	1287
ERVEN	389	1288
ERVEN	390	1289
ERVEN	391	1290
ERVEN	392	1291
ERVEN	393	1292
ERVEN	394	1293
ERVEN	395	1294
ERVEN	396	1295
ERVEN	397	1296
ERVEN	398	1297
ERVEN	399	1298
ERVEN	400	1299
ERVEN	401	1300
ERVEN	402	1301
ERVEN	403	1302
ERVEN	404	1303
ERVEN	405	1304
ERVEN	406	1305
ERVEN	407	1306
ERVEN	408	1307
ERVEN	409	1308
ERVEN	410	1309
ERVEN	411	1310
ERVEN	412	1311
ERVEN	413	1312
ERVEN	414	1313
ERVEN	415	1314
ERVEN	416	1315
ERVEN	417	1316
ERVEN	418	1317
ERVEN	419	1318
ERVEN	420	1319
ERVEN	421	1320
ERVEN	422	1321
ERVEN	423	1322
ERVEN	424	1323
ERVEN	425	1324
ERVEN	426	1325
ERVEN	427	1326
ERVEN	428	1327
ERVEN	429	1328
ERVEN	430	1329
ERVEN	431	1330
ERVEN	432	1331
ERVEN	433	1332
ERVEN	434	1333
ERVEN	435	1334
ERVEN	436	1335
ERVEN	437	1336
ERVEN	438	1337
ERVEN	439	1338
ERVEN	440	1339
ERVEN	441	1340
ERVEN	442	1341
ERVEN	443	1342
ERVEN	444	1343
ERVEN	445	1344
ERVEN	446	1345
ERVEN	447	1346
ERVEN	448	1347
ERVEN	449	1348
ERVEN	450	1349
ERVEN	451	1350
ERVEN	452	1351
ERVEN	453	1352
ERVEN	454	1353
ERVEN	455	1354
ERVEN	456	1355
ERVEN	457	1356
ERVEN	458	1357
ERVEN	459	1358
ERVEN	460	1359
ERVEN	461	1360
ERVEN	462	1361
ERVEN	463	1362
ERVEN	464	1363
ERVEN	465	1364
ERVEN	466	1365
ERVEN	467	1366
ERVEN	468	1367
ERVEN	469	1368
ERVEN	470	1369
ERVEN	471	1370
ERVEN	472	1371
ERVEN	473	1372
ERVEN	474	1373
ERVEN	475	1374
ERVEN	476	1375
ERVEN	477	1376
ERVEN	478	1377
ERVEN	479	1378
ERVEN	480	1379
ERVEN	481	1380
ERVEN	482	1381
ERVEN	483	1382
ERVEN	484	1383
ERVEN	485	1384
ERVEN	486	1385
ERVEN	487	1386
ERVEN	488	1387
ERVEN	489	1388
ERVEN	490	1389
ERVEN	491	1390
ERVEN	492	1391
ERVEN	493	1392
ERVEN	494	1393
ERVEN	495	1394
ERVEN	496	1395
ERVEN	497	1396
ERVEN	498	1397
ERVEN	499	1398
ERVEN	500	1399
ERVEN	501	1400
ERVEN	502	1401
ERVEN	503	1402
ERVEN	504	1403
ERVEN	505	1404
ERVEN	506	1405
ERVEN	507	1406
ERVEN	508	1407
ERVEN	509	1408
ERVEN	510	1409
ERVEN	511	1410
ERVEN	512	1411
ERVEN	513	1412
ERVEN	514	1413
ERVEN	515	1414
ERVEN	516	1415
ERVEN	517	1416
ERVEN	518	1417
ERVEN	519	1418
ERVEN	520	1419
ERVEN	521	1420
ERVEN	522	1421
ERVEN	523	1422
ERVEN	524	1423
ERVEN	525	1424
ERVEN	526	1425
ERVEN	527	1426
ERVEN	528	1427
ERVEN	529	1428
ERVEN	530	1429
ERVEN	531	1430
ERVEN	532	1431
ERVEN		

Inleiding

Het Overijsselse IJhorst en het Drentse De Wijk hebben samen een interessante geschiedenis, tegenover elkaar gelegen aan het grensriviertje de Reest. Twee dorpen die al acht eeuwen samenkomen in hun kerk op de zuidelijke oever van de Reest. Sinds 1236 houden christenen daar hun eredienst, aanvankelijk als rooms-katholieken, later als nationaal-gereformeerden (zeventiende en achttiende eeuw), hervormden (negentiende en twintigste eeuw) en sinds 2004 als protestanten. Verenigd in geloof en onderlinge gemeenschap. Maar tegelijk ook met een eigen karakter en historie vanwege de ligging in twee verschillende provincies, met een verschillend sociaal-economisch patroon en een andere dorpscultuur.

Op initiatief van G.W. baron de Vos van Steenwijk werden in de zomer van 2022 op Huize Voorwijk in De Wijk – mede geïnspireerd door een publicatie van Roel Lensen over middeleeuws Ywehorst – de eerste stappen gezet om dit boek te maken. Directe aanleiding was het tweehonderdjarig bestaan van het kerkgebouw in 2023, gebouwd als opvolger van de dertiende-eeuwse kerk. Er verscheen bij die gelegenheid een mooi uitgevoerd informatief boekje *De kerk in IJhorst*. De wens die toen werd uitgesproken om de historie van IJhorst en De Wijk breder en diepgaander te beschrijven, gaat nu bijna vier jaar later met dit boek in vervulling. Met dank aan de professionele auteurs die zich daarvoor hebben ingezet.

Het boek begint met een verhaal van Theo Spek over het landschap. Hoe ziet het er geologisch uit en hoe zijn mensen het gaan bewonen en bebouwen? De Wijk en IJhorst hebben elk hun eigen ontwikkeling doorgemaakt. Aan de Drentse kant was de grond vruchtbaarder dan aan de Overijsselse zijde. Spek onderscheidt twee golven van georganiseerde ontginning: tussen het jaar 950 en 1100 en tussen 1100 en 1300. Het waren de bisschoppen van Utrecht en hun regionale ministerialen die het werk op gang brachten en aanstuurden.

Aansluitend gaat Roel Lensen in zijn hoofdstukken verder in op de ontwikkelingen in de middeleeuwen. Voor zijn verhaal was veel geduldig interpreteren en reconstrueren nodig, want er is maar een beperkt aantal documenten die ons in dezen informatie verschaffen. Toch lukt het de auteur om het nodige te vertellen over de oudste erven langs de Reest en inzicht te krijgen in het grootgrondbezit van de families Van Ansen en Van Echten, de oudste adellijke families ter plekke. Een ander hoofdstuk van Roel Lensen vertelt het verhaal van de stichting van de kerk in IJhorst in 1236 als eerste kerk in Restina, oftewel het Reest-gebied, destijds gesticht en bestuurd vanuit het Zwartewatersklooster bij Hasselt. Het was min of meer een bisschoppelijk steunpunt op de grens met het nogal eens opstandige Drenthe. Vanuit dat kerkelijk centrum kreeg het religieuze leven in 'het kerspel van der Ywehorst' in de volgende eeuwen gestalte. In een aparte bijdrage bespreekt Lensen de vraag hoe de eerst bekende adellijke bewoners van de Havixhorst, de Van den Cloosters, aan dit bezit zijn gekomen.

Naast de IJhorster kerk en de Havixhorst is er nog een derde middeleeuwse stichting in het gebied die alle aandacht waard is: het klooster Dikninge bij De Wijk. In 1325 werd het oudste Drentse klooster vanuit Ruinen naar 'de hof Dikninge' aan

de Reest verplaatst. Ijsbrand Boonstra deed aan de RU Groningen zijn masteronderzoek naar de gebouwen en het grondbezit van Dikninge. Een artikel in de *Nieuwe Drentse Volksalmanak 2022* dat hij daarover samen met zijn studiebegeleider Theo Spek schreef, wordt in dit boek opnieuw gepubliceerd, in enigszins gewijzigde vorm. Mede met behulp van een verkennend archeologisch-geofysisch onderzoek komen abtshuis, kerk en refterkelder in beeld. Aan de hand van het Dikninge-archief in het Drents Archief in Assen wordt een overzicht geboden van het kloosterbezit aan erven en landerijen in De Wijk en IJhorst en directe omgeving.

Van de middeleeuwen naar de Reformatie. Door de provinciale overheden werd in 1580 in Overijssel de overgang naar de nieuwe godsdienst afgekondigd, in 1598 gevolgd in Drenthe. Klaas Tippe begint zijn hoofdstuk met een schets hoe de calvinistische Reformatie vanaf 1574 de confessionele identiteit en de organisatie van de christelijke kerk in de Noordelijke Nederlanden is gaan bepalen. In de gemeente van IJhorst werkte Conradus Brouwerus als eerste gereformeerde predikant. Bij gebrek aan documentatie is het net als elders in Drenthe moeilijk om voor de zeventiende eeuw een samenhangend beeld te krijgen van het religieus veranderingsproces. Tippe slaagt er echter wel in om via een paar episodes van spanningen en conflicten interessante inkijkjes te geven in kerk en pastorie aan de Reest. Zelfs Bommen Berend komt in 1672 nog voorbij aan IJhorst en De Wijk.

Van de kerk naar de politiek. In De Wijk en IJhorst was de opkomende patriottenbeweging aan het eind van de achttiende eeuw een belangwekkend fenomeen. Frits Schmidt doet dit uit de doeken rond een drietal opvallende personen in de streek. Allereerst de bekende Joan Derk van der Capellen tot den Pol, niet uit deze omgeving afkomstig, maar wel als heer van havezate Den Pol in het bezit van een herenbank in de kerk van IJhorst. Verder Carel de Vos van Steenwijk van de Havixhorst, later van Dickninge. Als jonge man maakte hij deel uit van het eerste diplomatieke gezantschap van de

Republiek naar de onafhankelijk geworden Verenigde Staten van Amerika en ging op reis door de Amerikaanse republiek in wording. Carel de Vos van Steenwijk vertegenwoordigde Drenthe in de Nationale Vergadering van 1796 en bekleedde in de Franse tijd verschillende bestuurlijke functies. De derde hoofdpersoon in het hoofdstuk van Schmidt is dominee Johannes Brocades. De dominee was een fanatiek patriot die tot kort voor de kerkdienst nog in het uniform van het vrijkorps rondliep. In zijn persoonlijke leven bleek Brocades echter 'censurabel' en werd hij derhalve uit het ambt gezet. Het waren al met al spannende tijden in IJhorst en De Wijk.

In drie hoofdstukken staat Roelof Gortemaker stil bij de bouwgeschiedenis van de kerk van IJhorst, gidst hij ons over het kerkelijk erf en het kerkhof. Ook wijst hij ons de oude kerkenpaden aan die de gelovigen ooit ter kerke voerden. Aan de hand van uitgebreid bouwhistorisch onderzoek laat Gortemaker zien hoe de middeleeuwse Nicolaaskerk in de zeventiende eeuw als protestantse kerk werd verbouwd en uitgebreid. Dankzij nieuw archiefonderzoek slaagt Gortemaker erin oude veronderstellingen met nieuwe feiten te ontzenuwen. In het tweede gedeelte van hoofdstuk 10 wordt de nieuwbouw van de kerk in 1822 besproken. Hierna volgde in de negentiende en twintigste eeuw een lange reeks verbouwingen en aanpassingen, gerealiseerd door een actieve kerkgemeenschap in de hoop en verwachting hun kerk bij de tijd te houden.

IJhorst en De Wijk vormden een agrarische samenleving. Daarom in de volgende hoofdstukken aandacht voor de boerenstand. Voor De Wijk tekent Michiel Gerding het boerenleven: eerst veelal een gemengd bedrijf, maar in de negentiende eeuw zag je vanwege een gunstige conjunctuur vooral veehouderij. Dit ging gepaard met de oprichting van melkfabrieken, het fokken van stamboekvee en het leveren van hoogwaardige boter en varkensvlees tot in Engeland toe.

Van het boerenleven aan de Reest in IJhorst en omgeving schetst Goos Lier een beeld tegen de achtergrond van de algemene ontwikkelingen in

agrarisch Nederland in de negentiende en twintigste eeuw. Het beeld in IJhorst werd lang bepaald door de circa twintig oude Reesterven, met veel heideveld dat zich daarachter uitstrekte. Lier laat zien hoe in de twintigste eeuw dit altijd slechts extensief gebruikte land in het IJhorsterveld aan een dertigtal nieuwe boerenbedrijven en families een bestaan ging bieden.

Tegen Staphorst aan liggen de buurtschappen de Leijen en de Overlankhorst, die qua kerkelijke en maatschappelijke betrokkenheid tot in de twintigste eeuw kerkelijk bij IJhorst-De Wijk behoorden. Klaas Tippe schrijft hierover aan de hand van zijn eigen jeugdherinneringen. Inmiddels wordt de Leijen allang gezien als een deel van Staphorst en zijn de kerkelijke grenzen in noordoostelijke richting opgeschoven ten gunste van Staphorst, een gemeenschap met nogal een andere 'kleur' dan IJhorst.

In twee hoofdstukken beschrijft Wim Coster het kerkelijk leven in IJhorst en De Wijk in de negentiende en twintigste eeuw. Het eerste hoofdstuk vertelt het verhaal van de twintig predikanten die sinds 1823 de pastorie in IJhorst bewoonden. Vanuit die invalshoek komen vervolgens ook de heren, boeren en burgers in beeld die allemaal de kleine kerk aan de Reest als hun geestelijk domicilie hadden. In dat hoofdstuk wordt ook ingezoomd op speciale onderwerpen zoals de 'kerkespraak' van weleer, de Kapel in De Wijk en het kerkelijk touwtrekken met de 'zware' kerkenraad van Staphorst.

In zijn tweede hoofdstuk vertelt Coster over de diaconale zorg, in vroeger tijden armenzorg of bedeling genoemd. De kerkelijke gemeente kende twee diaconieën en bij de uitgangen van de kerk hingen twee armenbussen: voor IJhorst en voor De Wijk. Beide diaconieën zijn pas in 1986 samengevoegd. Ook het Pannechien Vet komt in beeld, het armenhuis aan de Wetering bij De Wijk.

De Vos van Steenwijk is een familienaam die in veel bijdragen in het boek regelmatig voorkwam. Een adellijke familie van 'voornamen eenvoud', door de eeuwen heen sterk verweven met kerk en gemeenschap in IJhorst en De Wijk.

In het laatste hoofdstuk van het boek laat Helène de Muij-Fleurke de ene na de andere De Vos van Steenwijk de revue passeren. In haar kroniek beschrijft ze de familie in De Wijk en IJhorst vanaf 1658, toen Johan de Vos van Steenwijk eigenaar werd van de Havixhorst, tot Godert Willem de Vos van Steenwijk die u als lezer enkele pagina's eerder in dit boek reeds welkom heette.

Op een of andere manier zou de streektaal in ons boek ook een plek moeten krijgen. We hebben ervan afgezien om er een historische of technische taalkundige bijdrage over op te nemen, maar er deed zich een mooi alternatief voor. Dichteres Ria Westerhuis was bereid om voor ons uit haar werk in de taal van het Reestdal een aantal te selecteren en enkele nieuwe gedichten te schrijven. Zo krijgen de ziel van het volk en de sfeer van het land langs de Reest hun eigen artistieke expressie.

Uniek aan dit boek is dat de geschiedenis van IJhorst en De Wijk met alle daaromheen liggende buurtschappen in samenhang wordt beschreven. De kerkgemeente bevindt zich in twee provincies (Overijssel en Drenthe) en drie gemeentes (Staphorst, De Wolden en Meppel). In de meeste publicaties over het gebied hield de geschiedschrijving bij de provinciegrens of de gemeentegrens op. In dit boek wordt recht gedaan aan een eeuwenlange gezamenlijke geschiedenis en de nog steeds actuele verbinding onder de klokslag van de oude kerk op de oever van de Reest.

TITEL BOEK De naam Ywehorst is de oudst bekende vorm van de plaatsnaam IJhorst, een hoger gelegen plek langs de zuidelijke oever van de Reest. De aanduiding 'het kerspel van der Ywehorst' werd in een oorkonde uit 1357 voor het eerst gebruikt. Oorspronkelijk was een kerspel zowel de benaming voor een bestuurlijke organisatie als een kerkelijke gemeenschap. Over het algemeen kwamen deze gebieden overeen. IJhorst en De Wijk waren echter bestuurlijk twee verschillende eenheden, maar kerkelijk vormden ze één gemeenschap, die in de middeleeuwen werd aangeduid als 'het kerspel van der Ywehorst'.

KERKELIJK ARCHIEF De auteurs van dit boek hebben ruim gebruikgemaakt van het kerkelijk archief van IJhorst en De Wijk. Speciaal voor dit onderzoek is het archief toegankelijk gemaakt met een professionele voorlopige inventaris van Roel Lensen. Voor de geschiedschrijving van de beide dorpen konden de auteurs dan ook veel meer bronnenmateriaal raadplegen dan hun voorgangers bij eerdere publicaties. Vanuit de kerk is royale toestemming gegeven om van het archief gebruik te maken, vergezeld van de gastvrijheid in De Reesthof waar de archieven worden bewaard. Onze speciale dank hiervoor gaat uit naar Janny Westerbeek en Albert Kreggemeijer.

ANNOTATIE In dit boek hebben we voor de annotatie gekozen voor doorgenummerde eindnoten, die achterin het boek zijn geplaatst. Er is telkens aangegeven bij welk hoofdstuk ze horen. Alle auteurs hebben op hun eigen manier aan hun hoofdstukken gewerkt en dat maakt dat de annotatie per hoofdstuk andere accenten kent.

DIKNINGE/DICKNINGE In het boek gebruiken we zowel Dikninge als Dickninge. U vindt 'Dikninge' waar het klooster en het voormalige kloosterbezit met het Rentmeestershuis aan de orde is. De naam 'Dickninge' reserveren we voor het huidige huis dat Reint Hendrik de Vos van Steenwijk liet bouwen en dat in 1813 werd voltooid.

BEELDMATERIAAL Bij het zoeken van beeldmateriaal voor het boek hebben we ons laten leiden door de functionaliteit van de afbeeldingen. Sake Elzinga kreeg de opdracht om de introfoto's van de hoofdstukken te maken. Hierbij heeft hij de nodige vrijheid gekregen bij de keuze van zijn onderwerpen en de wijze van fotograferen. Zo ontstond een rode draad door het boek met foto's van situaties van nu die de relatie met het verleden verbeelden.

HISTORIOGRAFIE Dit is niet het eerste boek dat een historisch beeld wil schetsen van het gebied rond IJhorst en De Wijk. We bevinden ons hier in goed gezelschap, getuige de volgende opsomming van de belangrijkste publicaties over de geschiedenis van IJhorst en De Wijk.

F.A. Ebbinga Wubben, *Plaats- beschrijving der gemeente Staphorst, provincie Overijssel: met eenige oudheidkundige bijvoegselen* (Groningen, 1835, repr. Zaltbommel, 1971, idem Meppel, 1980).

W. Koops, 'De Wijk en onderhoorige gehuchten' in: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak 1886*, pag. 75; 'Geschiedkundige aantekeningen omtrent de IJhorst en de kerk aldaar' in: *NDVA, 1898*, pag. 65; 'Het vroegere Kerspel De Wijk' in: *NDVA 1911*, pag. 197; *NDVA 1912*, pag. 196; *NDVA 1913*, pag. 68; *NDVA 1914*, pag. 200; *NDVA 1915*, pag. 188; *NDVA 1916*, pag. 26; 'De IJhorst, vóór en tijdens de kerkhervorming' in: *NDVA 1920*, pag. 74.

J. Nanninga Uitterdijk, 'Een en ander over de Hervormde gemeente te IJhorst' in: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak 1919*, pag. 73.

J. Poortman, *De geschiedenis van de gemeente Staphorst: Staphorst, IJhorst en Rouveen* (Groningen, 1978).

J. Poortman, *Geschiedenis van De Wijk en Koekange* (Meppel, 1982).

H. Gras (red.), *Tweestromenland – Geschiedenis van De Wijk* (Ruinen, 1998).

W. Coster, *Canon van Staphorst, IJhorst en Rouveen – Een geschiedenis in vijftig vensters* (Staphorst, 2010).

1

Het middeleeuwse landschap van
IJhorst en De Wijk

*Een eilandenrijk langs
de Reest*

THEO SPEK

*Qua ligging in het landschap en ontstaans-
geschiedenis zijn IJhorst en De Wijk anders dan
andere dorpen in Drenthe en Overijssel. Alleen
Oud-Avereest kun je ermee vergelijken. Ook daar zie
je een reeks dekzandkoppen langs de Reest met een
kerk en een kleine zwerm van boerderijen.*

*Het is geen toeval dat elk van deze drie dorpen is
ontstaan in de grote ontginningsperiode tussen de
tiende en dertiende eeuw, toen de moerassen van
Zuidwest-Drenthe en Noordwest-Overijssel onder
leiding van de bisschop van Utrecht grootschalig
zijn ontgonnen. In dit hoofdstuk vertelt Theo Spek
het verhaal van het ontstaan van een middeleeuws
'eilandenrijk' langs de Reest.*

INLEIDING

Er bestaan duidelijke verschillen tussen IJhorst en De Wijk.¹ Zo zijn de bodems aan de noordkant van de Reest vruchtbaarder dan aan de zuidkant. Het zorgt ervoor dat het landschap rond De Wijk een rijkere indruk maakt dan rond IJhorst. Om diezelfde reden is de invloed van het grootgrondbezit in De Wijk veel groter dan in IJhorst.

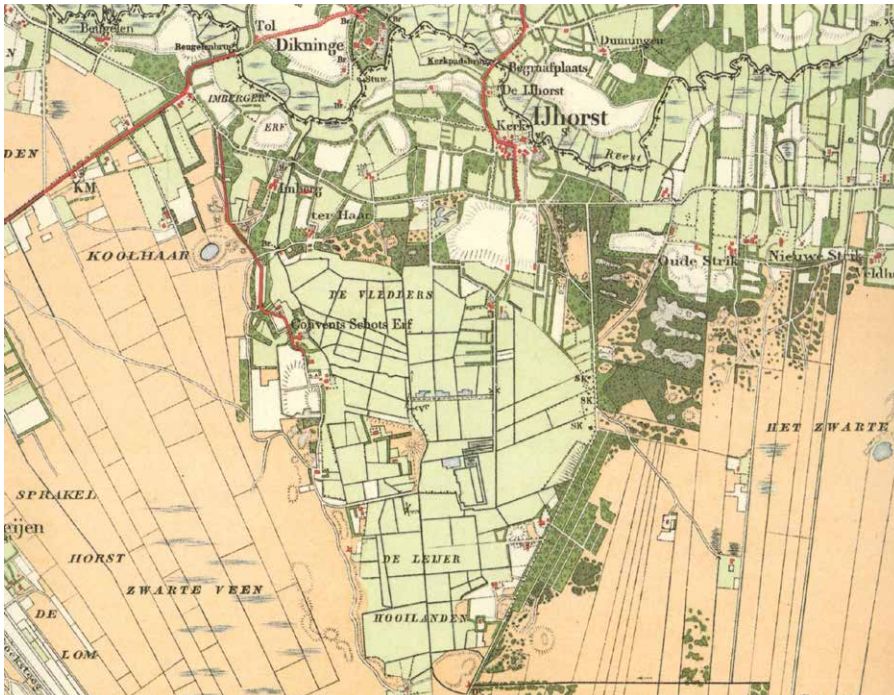
Rond De Wijk vertoont het landschap meer kenmerken van de vroegere elite dan IJhorst. Denk aan de havezaten, het voormalige klooster, de uitgestrekte landgoedbossen en de dorpsplattegrond van De Wijk die meer planmatig lijkt ter zijn aangelegd dan die van IJhorst. Het is interessant om de achtergrond van deze verschillen nader te bekijken.

Op kaarten van meer dan een eeuw geleden is IJhorst heel dunbevolkt. Feitelijk ging het om niet veel meer dan een kerk op een hoge zandrug met een stuk of tien huizen en boerderijen daaromheen (→ 1). Vanuit deze kleine kern spreidde zich een web van kronkelende zandwegen in alle windrichtingen uit. Ze liepen naar de verspreid

liggende boerderijen in het eigen dorpsgebied. De weg naar De Wijk (de huidige Kerkweg) vormde eeuwenlang vrijwel de enige verbinding met de buitenwereld. Alle andere doorgaande wegen naar het westen, zuiden en oosten kwamen uiteindelijk allemaal uit in de schier eindeloze en moeilijk toegankelijke veengebieden van Ter Bullinge, Staphorst, Dedemsvaart en Balkbrug.

In die tijd was het landschap van De Wijk aanmerkelijk dichter bevolkt. Zoals gezegd was dit vrijwel zeker een gevolg van de rijkere keileembodems aan de Drentse kant van de Reest. Bijna alle gronden rond De Wijk waren al vroeg ontgonnen, waardoor je er honderd jaar geleden nauwelijks nog heide zag. Op → 2 zie je rond De Wijk veel meer bos dan aan de kant van IJhorst. Dit waren vooral hakhoutbossen van de havezaten Havixhorst en Dunningen en het voormalige klooster Dikninge.²

Wat verklaart de onderlinge overeenkomsten en verschillen en daarmee het eigen karakter van IJhorst en De Wijk? Om dat te kunnen begrijpen dienen we allereerst na te gaan welke rol de geologie hierbij heeft gespeeld en vervolgens hoe beide gebieden in de middeleeuwen zijn ontgonnen.

1 → Het landschap rond IJhorst in het jaar 1908. Het dorp was destijds nog erg klein. Het bestond uit een stuk of tien huizen en boerderijen rond de kerk. Met een witte kleur zijn de toenmalige bouwlanden aangegeven. De graslanden zijn op de kaart lichtgroen, de bosgebieden donkergroen en de heidevelden en hoogveengebieden oranje.